

Zcela jiná je ovšem situace Evropy v oblasti kultury. Chaunu přibližuje v závěrečné části své práce, nazvané *Dobrodružství ducha* konstituování moderního myšlení, vědeckou revoluci, osudy reformace a protireformace a dobrodružství umění. Tato část práce nepůsobí tak nově jako předcházející kapitoly a prozrazuje, že autor zde přece není tak „doma“ jako v ekonomických a sociálních dějinách. Vazby myšlení a umění na společenskou základnu jsou velmi složité a i když byly v některých případech již jasně prokázány, zbývá pro sociologii kultury 17. století ještě mnoho práce. Upozorňuji pouze na Chaunuho řešení problému vztahu barokní a klasické kultury. Příznačný je již překlad názvu jeho knihy do němčiny: místo „Klasická civilizace“ francouzského originálu „Kultura baroka“ v němčině – přičemž text výkladu zůstal beze změn. Nejde jen o to, že pro německé publikum je termín baroko známější a přitažlivější – Chaunu nevidí mezi barokem a klasikou protiklad, jak to činila a činí formální estetika, ale kulturní jevy jedné epochy. *Baroko nebo klasika – baroko a klasika*: tak nazval kapitolu o umění. „Umění je nejvěrnějším zrcadlem společnosti“ (593). Toto kredo sociologie umění se snaží dokumentovat a některé jeho postřehy jsou skutečně podnětné, i když většinou jen potvrzují myšlenky, které byly vysloveny jinde, např. v pracích V. L. Tapie.

Za zmínku stojí i prezentace této knihy. Text všech kapitol je doprovázen mapovými přílohami a bohatým ikonografickým materiálem. Obrazy nejsou vybírány z uměleckého hlediska, ale tak, aby dokumentovaly všechny oblasti života společnosti, aby představily důležité osobnosti, typy krajiny a měst, výrobu, techniku apod., aby prostě vyvolaly i vizuální dojem doby, o které se pojednává. Výklady k obrazům jsou součástí textu. Na hlavní kapitoly opět samostatně koncipovaný slovník důležitých pojmů, osob a událostí a velmi instruktivní synchronní a chronologický přehled politických událostí, hospodářství, společnosti, náboženství, duchovního a vědeckého života, umění a literatury a posléze vztahu ostatního světa k Evropě. Od roku 1596 do r. 1758.

Je to tedy dílo po všech stránkách pozoruhodné, snažící se spojit téměř encyklopedický přehled s vyhraněnou koncepcí a dobře shrnující poznatky, ke kterým dospělo mnohaleté studium demografie, ekonomie a kultury 17. století. Sympatickým rysem Chaunuho je i to, že sleduje soustavně i středoevropské poměry a literaturu socialistických zemí, pokud je mu jazykově přístupná. Máme tedy k dispozici nezbytnou příručku pro 17. století, obsahující i mnoho podnětů pro další studium.

J. Válka

František Hrubý, *Etudiants tchèques aux écoles protestantes à la fin du 16e et au début du 17e siècle. Documents*. Préparés pour l'édition par Libuše Urbánková-Hrubá, préface par Bedřich Šindelář. Universita J. E. Purkyně, Brno 1970, Spisy University J. E. Purkyně v Brně, č. 152.

František Hrubý, vynikající historik „raného novověku“, autor mnoha nepřekonaných studií z hospodářských, politických a náboženských dějin 16.–17. století, velký znalec předbělohorské a bělohorské Moravy, věnoval systematickou badatelskou pozornost korespondenci, nejdůležitějšímu pramenu „své“ doby. Vydal za svého života dvousvazkovou výběrovou edici korespondence a akt z let 1618–1636, osvětlující moravské dějiny od stavovského povstání do vzniku Tribunálu a budoval na korespondenci své práce. Po mnoho let sbíral materiál ke svému oblíbenému tématu – stýkům moravské a české evangelické společnosti s evropskými centry reformovaných církví, zejména s francouzskými a švýcarskými kalvinisty a jejich akademii. Podnikl za tímto materiálem několik výzkumných cest do Paříže, Švýcarska a Německa, objevil cenné fondy, ale edici již nedokončil. Na podnět filosofické fakulty, jež tak splácí část dluhu významnému členu svého učitelského sboru, se ujala úkolu dokončit toto ediční dílo Libuše Urbánková-Hrubá. Bedřich Šindelář, jenž se o realizaci edice velmi zasloužil, napsal úvod, z něhož se stala studie o poměrech, z kterých studovali čeští a moravští studenti na kalvínských akademích a o vlivu tohoto prostředí na český a moravský politický život. Shrnul dosavadní znalosti o této problematice a ocenil přínos předkládané edice.

Hrubý shromáždil celkem 290 dokumentů v archivech Basileje (140 kusů), Bernu, Ženevy, Curychu, Gothy, Mnichova, Paříže, Wroclavi, Vídne, Brna, Litoměřic a Prahy

pro období 1573–1634, zejména však pro léta 1580–1610 (243 kusů). Edice je rozdělena podle původního plánu do čtyř částí: V první jsou listy Karla st. z Žerotína a jeho přátel z reformovaných církví z let 1578–1616. Ve třetí části je otištěna korespondence rodiny Zástřízlů s Theodorem Bezou a jinými osobnostmi z let 1596–1605. Ve druhé části je korespondence o studiu jiných českých a moravských studentů na západoevropských akademiích, ve čtvrté části korespondence moravských Bratří se švýcarskými reformovanými církvemi kolem Bílé hory. V korespondenci dominuje několik osobností: především Karel st. ze Žerotína, nejen žák, ale zejména organizátor a příznivec studií ve Štrasburku a Švýcarsku. (Je autorem osmdesáti, příjemcem patnácti listů). Dále se zde shledáváme s kulturně i politicky zajímavou rytířskou rodinou Zástřízlů, na jejichž hrad Buchlov byla zakoupena a převezena osobní knihovna Theodora Bezy. Význam jejich korespondence zde uveřejněné je tím větší, že o Zástřízlech máme jinak ve zbytečných jejich rodinného archivu minimum údajů. Ostatní moravští šlechtici jsou zastoupeni jen několika málo listy: další Žerotínové (mj. Ladislav Velen), Kounicové, kteří se stávali před Bílou horou velkou nadějí moravských evangelíků, moravští Valdštejnové a Slavatové, Karel Lichtenštejn, Bukůvka.

Dalším okruhem korespondentů jsou profesori akademií a preceptoři šlechtických synků. Th. Beza je autorem 29ti dokumentů a adresátem 18ti listů. Grynaeus odeslal 3, ale přijal 110 listů. Jeho pozůstalost byla nejcenějším zdrojem edice. Amandus Polanus odeslal 24 listů a přijal 12, Jakub Zwinger odeslal 2 a přijal 13 listů, Jakub Guetlinus je autorem deseti listů. Jan Paludius dvanácti, M. Timinus šesti, L. Circlerus sedmi, atd. Z významných lidí epochy jsou mezi korespondenty zastoupeni: Jindřich IV. sedmi listy, P. C. Brederode, J. Scaliger, Justus Lipsius, Millner, St. Pavlovský a senioři Jednoty bratrské. Tedy velmi pestrá plejáda osobností politického, náboženského a kulturního života konce 16. a poč. 17. století.

Edice má pro tuto dobu mnohostranný význam. Doplňuje znalosti o vnitřním životě kalvínských akademií, o jejich profesorech, o jejich učení a životě studentů. Nepochybně ji uvítají všichni badatelé o dějinách evropské reformace a z toho důvodu volili editoři francouzštinu jako jazyk úvodů, regist a poznámek (překlad R. Ostrá). Nesmírně cenná je ovšem tato edice pro poznání předbělohorské a bělohorské doby našich dějin. V druhé polovině 16. století se vyhrortily dvě základní kulturně-politické orientace, a všechno směřovalo k jejich vzájemnému konfliktu: orientace habsbursko-katolická, která měla bohaté kontakty s Itálií a Španělskem a linie protestantsko-stavovská, směřující do Německa, Francie, Švýcarska, Nizozemí a Anglie. Dokumentace pro první směr je v našich archívech pochopitelně zachovalější a starší historiografie, zejména katolicky orientovaná ji často zpracovávala. Kontakty s Anglií a Nizozemím prozkoumal J. Polišenský, s Francií V. L. Tápíe, vztahy s kalvínským Švýcarskem a Německem byly doménou Fr. Hrubého. Hrubým shromážděné dokumenty dávají další možnosti studia pronikání kalvinismu do našich zemí a jeho velmi složitě recepce.

Kromě tohoto hlavního významu edice jsou zde však doplněny naše poznatky i o jiných stránkách moravského a českého předbělohorského života. Upozorníme jen na některé: Je zde například dále dokumentována humanistická vzdělanost představitelů šlechty. Zajisté nelze úroveň vzdělání těch několika šlechticů, se kterými se setkáváme přenášet na celou šlechtickou obec. Karel st. z Žerotína je po stránce vzdělanostní zcela vyjímečnou postavou. Ale i jiní šlechtici se věnovali i po dokončení studií kromě politiky, vojenství a hospodářství „studiím“ a najdeme mezi nimi několik vyslovených literárních talentů, jako byl např. Václav ml. ze Zástřízl, autor latinských básní a pojednání „Oratio de viro nobili“. Nemá jen elegantní styl – do jeho dopisů pronikají i machiavelské politické myšlenky. Zdá se, že v předbělohorské době nenastal jen pozoruhodný hospodářský a politický vzestup některých rytířských rodů, které začaly vyměňovat biologicky „unavené“ a hospodářsky vyčerpané staré panské rody, ale že se tato společenská vrstva podílela velmi aktivně i na kulturním životě. Tito rytíři přejímají kulturní styl magnátů, cestují, navazují styky a derou se do popředí politického života. Bělohorská katastrofa je katastrofou této skupiny.

Dokumenty velmi plasticky zachycují „veřejné mínění“ vládnoucích vrstev předbělohorské doby a upozorňují na hlavní problémy, kterými tato společnost žila. Od osmdesátých let se ozývají stále častěji obavy evangelíků z činnosti jezuitů a velkou pozornost vzbuzují konverze významných členů stavovské obce ke katolicismu, vy-

světlované dvorským karierismem. Obě „strany“ vytvářely intenzivní celoevropské kontakty a prožívaly osudy svých souvěrců v nejrůznějších zemích jako osudy své. Přestup Jindřicha IV. byl pro mezinárodní i český protestantismus velkou ranou a Stanislav Pavlovský píše Karlu st. z Žerotína škodolibý dotaz, zda je pravda, že se do lůna katolické církve vrátil i staříčský Theodor Beza. Konfesionelní vazby v této době převrstvují staré vazby zemské politiky. Sjednocení nastává ovšem proti nepříteli všeho křesťanstva, Turku. Moravští evangelici neuvážují ještě o pomoci této síly proti katolíkům a bojují statečně na turecké frontě. Turecká otázka v devadesátých letech určuje jasně moravskou veřejnou činnost. Země má z Turků oprávněné obavy a dělá vše možné pro ochranu a společnou protitureckou akci. Opět z dokumentů jasně vidíme, jak nad celým moravským politickým, náboženským a kulturním životem dominuje postava Karla st. z Žerotína. Dosud neznámé listy jsou cenným doplňkem k jeho životopisu. Dokumentují například konec jeho „francouzského snu“, který není stále dostatečně objasněn a doceněn. Měl mezi francouzskou šlechtou stále mnoho přátel a nezavrhl zcela ani konvertitu Jindřicha IV.; význam jeho toleranční politiky se začíná chápat. Žerotín je však tvrdým kritikem jeho lehkých mravů a francouzského dvora. Každá oblast historického života konce 16. a poč. 17. století je zde prostě jiným způsobem zachycena.

I když F. Hrubý dokumenty vyhledal a částečně připravil k edici, spočívala tíha pracovního dokončení a příprav do tisku na L. Urbánkové-Hrubé. Věnovala edici mnoho úsilí a dovedla ji na vysokou úroveň uplatněním své znalosti materiálu a problematiky doby. Její úvod je další cennou studií, zaměřenou ke konkrétním osobnostem a k věcné analýze uveřejněných dokumentů. Ponechala, jak bylo řečeno, původní rozdělení Fr. Hrubého do tematických a osobních okruhů, ale pořídila chronologické a osobní rejstříky, které umožňují rychlou orientaci. Regesta jsou přesná a úměrná významu a rozsahu listů. Zvláštní pozornost zasluhují velmi pečlivě vypracované poznámky, které nás seznamují s důležitými daty a údaji o desítkách osobností, vystupujících v korespondenci. Jde o údaje, které plní funkci malého biografického slovníku a je škoda, že nebyly jako slovník k edici připojeny. Redakce Spisů zajistila této cenné a zdařilé publikaci důstojnou a vkusnou grafickou úpravu.

J. Válka

Josef Polišíenský, *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*, Praha, Svoboda 1971.

Referát o Polišíenského knize nelze začít jinak než konstatováním, že jde mimo jiné o velmi krásnou četbu, určenou nejen historikům, ale všem zájemcům o dějiny. Není to ovšem vůbec kniha „populární“ a tím méně příručka — je to neobyčejně úspěšný pokus o syntetické a problémové zpracování první poloviny 17. století pro potřebu moderního vzdělaného člověka. Je to práce hluboce a u t o r s k á; jeden z největších znalců evropské a světové historie raného novověku zde podává bilanci své dlouholeté badatelské práce, neuvěřitelné znalosti materiálu, archivů, ale zejména zemí, lidí a myšlenek 17. stol. a svého neustálého přemýšlení o problematice své doby, o metodách výzkumu i zpracování, bilanci svého úsilí pochopit a vysvětlit dějiny v celé jejich rozporné totalitě, vytvářející epochu a epopej.

Polišíenský spojuje, jak již mnohokrát prokázal, erudici badatelskou s erudicí literární. Dostat na 250 stránek textu tak ohromný rozsah látky a takovou sumu „informací“, a zachovat přitom plynulou a v nejlepší slova smyslu narativní formu výkladu, je samo o sobě uměním. Nejvíce však musíme obdivovat schopnost uchovat při tomto úsporném výkladu naprostou srozumitelnost textu i pro nespecialistu a přitom psát prakticky téměř stále o novém, udržet rovnováhu mezi nutným elementárním vysvětlením základních faktů a přitom zapracovat do výkladu problematiku řešenou stovkami rozsáhlých monografií. O Valdštejnovi je zde např. jen několik stránek, ale je na nich obsažena celá valdštejnská problematika a jasný a nový autorův vlastní názor. To je příklad syntetického umění a praktický příspěvek k jednomu z největších problémů historiografie, k problému syntézy.

Ukazuje se stále jasněji, že problem syntézy nevyřeší početné badatelské kolektivy, kde každý přispívá k celkovému obrazu doby svou dílčí troškou. Vznikají tak nanejvýš práce v tradicích pozitivistické additivní metody. Syntéza v duchu historického materialismu, to jest syntéza, která ukáže celou dialektiku historického života, musí být